

NOMEN EST OMEN: O GEOGRAFSKIM IMENIMA U GEOGRAFSKIM ISTRAŽIVANJIMA I U NASTAVI GEOGRAFIJE

STRUČNI ČLANAK

JOSIP FARIČIĆ

Geografska imena važan su predmet geografskih istraživanja, a istodobno i važna tema u nastavi geografije. Hrvatski se građani upravo na nastavi geografije sustavno susreću s više tisuća toponima što čini važan dio korpusa geografskih znanja. Otud proizlazi odgovornost geografa da, u suradnji sa znanstvenicima iz različitih područja, učine iskorake koji će pridonijeti rješavanju mnogih praktičnih problema: od onih pravopisnih do onih politički uvjetovanih ili pak uzrokovanih društveno-gospodarskim procesima koji pridonose preobrazbi (jezičnih) krajolika. Cilj ovoga članka je nastavnicima geografije i drugim zainteresiranim čitateljima ukazati na neke probleme u korištenju geografskih imena kao i na mogućnosti iščitavanja toponima kao višeslojnih izvora geografskih podataka, ali i nositelja bogate simbolike.

Ključne riječi: geografska imena, endonimi, egzonomi, geografska pismenost, nastava geografije

UVOD

Geografska imena ili toponimi su imena različitih geografskih objekata. Iz toga proizlazi činjenica da čine objekt geografskim istraživanjima kojima je moguće pristupiti s više različitih gledišta: historijsko-geografskog, kulturno-geografskog, kartografskog, demogeografskog i dr. Isto tako, važan su sadržaj u nastavi geografije na svim razinama obrazovanja. Štoviše, upotreba geografskih imena u osnovnim i srednjim školama najzastupljenija je upravo u nastavi geografije. Dok se na nastavi iz hrvatskog jezika i književnosti u svega nekoliko nastavnih sati razmatraju pravopisna pravila

kojima je određen način pisanja geografskih imena (posebno s obzirom na veliko i malo početno slovo u tim imenima), geografska imena se koriste u gotovo svakom nastavnom satu geografije, na temelju onoga što je propisano nastavnim programima (obuhvat sadržaja po nastavnim cjelinama), odnosno kurikulumima (zasnovanim na očekivanim ishodima učenja) te onoga što je sastavni dio udžbenika, atlasa, školskih zidnih karata, radnih bilježnica i drugih nastavnih materijala, uključujući one koji se priređuju u digitalnom obliku i koji su multimedijalni, a sve češće i interaktivni. To je

i logično s obzirom na to da geografska imena odražavaju suživot s prostorom koji je čovjek zbog različitih oblika gospodarskoga i društvenoga iskorištavanja nastojao što bolje upoznati, u njemu se orijentirati i djelovati. Naime, pri prostornoj orijentaciji nemjerljivo značenje ima (pre)poznavanje objekta u prostoru na koji se odnosi odgovarajuća radnja – potrebno je obaviti identifikaciju geografskog objekta koji ima odgovarajuće ime. Često se pojedini istovrsni objekti međusobno razlikuju po nekom detalju, a geografsko ime ima funkciju sažetoga jezičnog opisa koji na najbolji mogući način u jezičnoj komunikaciji i prostornoj orijentaciji zamjenjuje (prekomjernu) deskripciju. Pri tome je imenovanje nadahnuto, odnosno uzrokovano različitim vanjskim obilježjima imenovanog geografskog objekta (a motivi su različiti: od onih iz biljnoga i životinjskog svijeta, do tipičnih značajki pojedinih elemenata reljefa, voda i tala), prevladavajućom ljudskom aktivnošću (iz djelokruga poljoprivrede, ribarstva, obrta, industrije, turizma i dr.) ili je pak povezano uz neku ljudsku zajednicu (od prezimena obitelji koja nastanjuje ili posjeduje neki prostor do imena naroda) ili istaknutu osobu (svECA, vladara, državnika i dr.). Zbog dugotrajnoga jezičnoga razvoja s mnogim prilagodba, metatezama (premetanjima glasova, tj. slova u riječima) pa i greškama pri prijevodima i drugim oblicima preuzimanja iz jedne jezične zajednice u drugu, brojne toponime nije lako povezati s riječima kojima je značenje poznato ili barem koliko-toliko sigurno. Mnogi se bez zadržke upuštaju u etimologije (podrijetlo riječi) što je jedna od najzahtjevnijih jezikoslovnih disciplina, pa i u ozbiljnijim geografskim radovima možemo naići na upitna tumačenja. Etimologiju prepustimo jezikoslovcima (iako imamo pravo iskazati sumnju u neka rješenja za koja ne nalazimo geografsku logiku), ali povijest toponima zagrlimo kao bogat izvor

spoznaja o prostoru iz kojih možemo rekonstruirati nakane imenodavaca, otiske ljudskih aktivnosti u okolišu i, što je posebno važno, percepciju geografske stvarnosti.

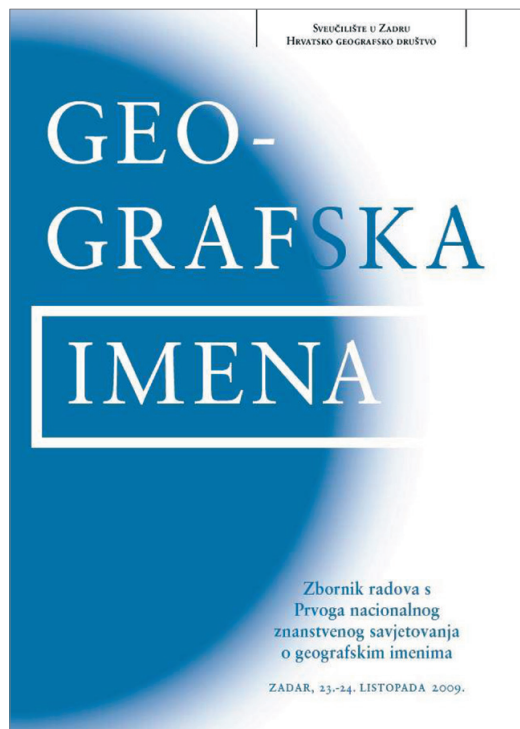
S obzirom na to da sam već na drugim mjestima objavio neke tekstove o geografskim aspektima istraživanja geografskih imena, posebno u publikaciji *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (2011.), u ovom članku cilj mi je nastavnicima geografije i drugim zainteresiranim čitateljima ukazati na neke probleme u korištenju geografskih imena kao i na mogućnosti iščitavanja toponima kao višeslojnih izvora geografskih podataka ali i nositelja bogate simbolike. Zainteresirane za tu tematiku upućujem na preporučenu literaturu s pomoću koje se dalje, s geografskog motrišta, mogu upustiti u pustolovine u hrvatskom toponimijskom carstvu.

Geografska imena – dio kulturne baštine

Geografska imena kao dio jezične baštine svjedoče o kompleksnom društveno-gospodarskom razvitku određenoga prostora. Na razvoj jezika tijekom prošlosti znatno su utjecala temeljna fizičko-geografska obilježja, migracije stanovništva, političko-geografske mijene i promjene načina korištenja prostornih resursa, ali i svekolike organizacije prostora. Ti su procesi obilježeni, uz ostalo, jezičnim prožimanjima, a u sklopu njih upoznavanjem, a zatim i prihvaćanjem – uz odgovarajuće prilagodbe – različitih riječi među kojima su geografska imena najpostojanija pa se simbolično nerijetko nazivaju jezičnim okaminama. Posljedično se javlja raznolikost toponima (npr. u hrvatskoj toponimiji možemo prepoznati slavenske, histarske, liburnske, ilirske, grčke, romanske, germanske,

mađarske i druge jezične elemente) pa i pojava višeimenosti koju valja vrednovati kao kulturno bogatstvo.

Višeimenost se najčešće razmatra u slučaju dvojnih imena istoga geografskog objekta koji je tijekom prošlosti mijenjao političko-geografske okvire ili su se u istim političkim entitetima izmjenjivali ili kohabitali pripadnici različitih etničkih i jezičnih skupina. Pri tome je ključan odnos endonima, imena koje se koristi unutar jezične zajednice koja nastanjuje ili na druge načine neposredno vrednuje imenovani geografski objekt, i egzonima, imena koje se koristi za geografski objekt koji je smješten izvan političkih granica jezične zajednice koja ga koristi. To, naravno, nije nikakav specifikum unutar hrvatskoga jezičnog korpusa već redovita lingvističko-geografska situacija koja se transmitira u različitim društvenim i gospodarskim sferama. Primjerice, mnogi znaju za kolonjsku vodu, blagi parfem kratkotrajnoga mirisnog efekta. Taj naziv potječe od francuskog naziva *Eau de Cologne*, što je pak povezano s francuskim egzonomom Cologne za njemački grad Köln (čije pak ime dolazi od latinskog imena Colonia Claudia Ara Agrippinensium za grad koji su Rimljani osnovali kao sjedište provincije Germania Inferior, a nazvali ga po Juliji Agrippini, supruzi cara Klaudija i majci cara Nerona). Rjeđi znaju da konačno odredište putovanja čije je ime Monaco ovisi o tome tko je to putovanje planirao ili tko u njemu sudjeluje. Dok će za većinu to biti sjedište kneževine i turističko odredište na Azurnoj obali (nastalo na temeljima grčke kolonije Monoikos – Μόνοικος), za Talijane to može biti i München jer oni tako imenuju najveći grad u njemačkoj saveznoj državi Bavarskoj. Da bi i sami izbjegli zabunu u službenoj upotrebi koriste nešto dulju inačicu toga imena pa za München pišu Monaco di Baviera. Kada smo već kod Talijana kuriozitet je da slavni nogometni klub u Milanu

Geografska imena: zbornik radova s Prvog nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima

u svojem imenu ima slovo manje: ime kluba je Milan, a ne Milano. Riječ je o tome da su taj nogometni klub 1899. osnovali Englezi Herbert Kilpin, Alfred Edwards i Samuel Richard Davies, a na engleskom jeziku se za Milano koristi egzonom Milan.

U hrvatskom su jeziku u svakidašnjoj upotrebi mnogi egzonomi, primjerice Beč (za Wien), Rim (za Romu), Pariz (za Paris), Napulj (za Napoli), Venecija (za Venezia) i dr. Mnogi su egzonomi iščezli iz svakodnevne upotrebe (npr. Mletci za Veneciju i Jakin za Anconu), ali se u nastavi geografije i povijesti koriste njihove izvedenice. Primjerice, u udžbenicima s redovito spominje Požunski mir koji je sklopljen krajem 1805., a temeljem kojega je veći dio hrvatske obale ušao u sastav Francuskog

Carstva. Kada bismo učenike pitali u kojem je gradu potpisan taj mir, bojim se da ne bismo bili oduševljeni odgovorima. No, odgovornost je na autorima udžbenika i nastavniciima jer se rijetko uz taj događaj vezuje ime slovačke Bratislave koja se dugo, pod utjecajem mađarskog jezika, u Hrvatskoj imenovala kao Požun (od mađ. Pozsony). Na kartama austrijskih kartografa koji su posramljeno svjedočili porazima carske vojske raspršene pod udarima Napoleonovih postrojbi, nećemo, međutim, vidjeti ni Bratislavu ni Pozsony nego Pressburg jer je to njemačko ime toga slovačkog grada na brežuljku koji nadvisuje obale Dunava. Dunava? E pa tu se možemo zapetljati imajući u rukama kartografske prikaze jedne od najvažnijih europskih rijeka. Na njemačkom je to Donau koji izvire u Schwarzwald (koji ipak nećemo prevesti kao Crnu šumu!), na češkom i slovačkom ime je Dunaj, na mađarskom Duna, na hrvatskom, srpskom i bugarskom Dunav, a na rumunjskom Dunărea. U Rumunjskoj ta rijeka konačno utječe u Crno more pa ne nastavljamo nizati imena – ili ipak idemo dalje: na engleskom i francuskom Danube, na talijanskom, španjolskom i portugalskom Danubio itd. Sva ta imena potječu od latinskog imena Danubius, koje pak nema veze s grčkim imenom iste rijeke – Istros (Ἰστρος). Stari su Grci, međutim, u sličnosti imena te rijeke i imena najvećega jadranskog poluotoka (Histria, Istria) pogrešno prepoznali poveznicu tih geografskih objekata pa su smatrali da Dunav ima dva ušća, jedno u Crnom i jedno u Jadranskom moru (doduše, u kontinentalnim razmjerima udaljenost izvora Save, pritoke Dunava, od Jadranskog mora je relativno malena). Tim su tragom jednu nesretnu priču iz epa o Argonautima vezali uz naše kvarnerske otoke. Po zapisima Apolonija Rođanina Jazon je, ukraivši prethodno zlatno runo, s princezom Medejom bježao pred vojskom Medejin

oca kolhidskog kralja Ejeta. S njima je bježao i Medejin brat Apsirt. Nastojeći usporiti napredovanje Ejetove vojske Jazon je ubio i raskomadao Apsirta te dijelove njegova tijela razbacao po Kvarneru. Zbog toga su tamošnji otoci u grčkim izvorima nazvani Apsirtides, a otud rimski Apsorus i zatim hrvatski Osor.

Predivo egzonima moglo bi se upotrijebiti za izradu najsvečanijega geografskog ruha. Gore navedeni primjeri ukazuju na to da su oni doista pravo drago kamenje u riznici jezične baštine. Odražavaju kulturne i gospodarske veze te različite prostorne interakcije, mogu ukazivati na multietičnost nekog prostora koja u geografskim imenima zrcali svoju multikulturalnost. Ujedno ukazuju na nerazdvojjivost stvarne i imaginarne geografije, prošlosti i sadašnjosti. Stoga su gotovo idealna tema u nastavi geografije pa i u dobrodošloj korelaciji među predmetima, koja je u našim školama još uvijek sramežljiva. Učenike, naravno, treba upoznati i s time da upotreba egzonima kojima se daje prednost nad endonimima ponekad ima negativnu konotaciju. Primjerice kada se za Zadar upotrebljava ojkonom Zara, za Split ojkonom Spalato, za Pulu Pola i sl. to mogu biti geografska imena koja stoljećima bez ikakve posebne primisli koriste Talijani – bilo oni koji žive u Italiji, bilo oni koji stoljećima žive u primorskom dijelu Hrvatske. Međutim, među njima ima i onih koji ta imena vezuju uz nedvosmislene iredentističke agende. Ne priznajući Zadar, Split i Pulu kao endonime ne priznaju ni hrvatstvo tih gradova. Oni te gradove, naimе, ne vide samo kao dio prostora u kojima su neizbrisivi tragovi talijanske kulture, ponajviše zbog višestoljetne pripadnosti Veneciji ali i višestrukih gospodarskih, vjerskih i znanstvenih veza s drugim talijanskim kulturnim središtima (Rimom, Padovom, Firencem, Ankonom i dr.), već u njima „prepoznaju“ otuđeni dio talijanske države koji su „uzurpirali“ barbarski

Slaveni (Schiavi, Schiavoni), rjeđe ih identificirajući Hrvatima (Croati) jer su to već „bespotrebna“ detaljiziranja. Apsurdno je da pritom previđaju motivaciju imenovanja obalnog prostora neposredno do pročelja prekrasne Duždeve palače u Veneciji – Riva dei Schiavoni. Zašto bi Mlečani najvažniji i raskošnom simbolikom natopljeni djelić jadranske obale imenovali po nekome tko je na bilo koji način uljez u prostoru kojim su vladali?

Više imena za geografski objekt koji se proteže duž više država, odnosno za one geografske objekte koji se nalaze u prostoru s prožimanjem različitih jezika nije jedini oblik toponimijske višeimenosti. Ona je prisutna i unutar hrvatskoga toponimskog korpusa kada neki geografski objekt koriste različite mikrozajednice. Ekstremni je primjer otočić u Kornatima koji je na topografskim i pomorskim kartama zabilježen kao Tovarnjak (površine svega 7,6 ha). Međutim, stanovnici sa susjednih otoka koriste za taj otočić četiri imena: Sikica, Pinezelić, Tovar i Tovarnjak. Koje je „pravo“ ime tog otočića? Na kartama u tiskanom obliku često nije moguće pisati više inačica imena jednoga geografskog objekta jer to ne dopuštaju ekonomičnost i estetika kartografskog prikaza. Kada se odabire jedno među više geografskih imena, potrebno je na relevantnim argumentima utemeljiti taj izbor. Pitanje je, međutim, jesu li geografi i geodeti dovoljno kompetentni samostalno donositi taj izbor, a da on bude prihvatljiv široj akademskoj zajednici i da se, zatim, može koristiti u nastavi geografije. Jednostavnije je kada je riječ o imenovanju geografskih objekata na kartama u digitalnom obliku, a osobito kada je riječ o elektronskim kartama koje funkcioniraju kao sustavi koji omogućuju povezivanje više različitih medija. Uz neki geografski objekt u takvim je sustavima moguće ispisati više inačice imena (npr. u padajućem izborniku), a uz njega je moguće

povezati i audio zapis s izgovorom koji uključuje i odgovarajuću akcentuaciju. Tada će „jedini“ problem biti odabir redoslijeda geografskih imena, a ne i odabir „pravoga“ imena.

O problemima u korištenju geografskih imena

Da bi korištenje toponima bilo smisljeno i svrsishodno njih i njihove izvedenice (etnike i ktetike) valja: inventarizirati, jezikoslovno analizirati, geografski sistematizirati i kartografski prikazati. Sve gore navedeno treba obaviti na način da se korisnicima omogući što jednostavniji pristup i preciznije korištenje, bez obzira je li riječ o hrvatskim (koliko god to možda bilo neobično) ili stranim toponimima. U tome značajnu zadaću ima ponajprije toponomastika kao dio onomastike u okviru jezikoslovlja, a zatim i geografija, kartografija te različite druge znanstvene discipline.

U Hrvatskoj toponimski brod pušta more na sve strane, nalik je švicarskom siru. Teško je stoga koristiti ga za „prijevoz“ geografskih znanja i ideja u školama i na sveučilištima. Naime, unatoč mnogim vrhunskim ostvarenjima jezikoslovaca, posebno Petra Skoka i Petra Šimunovića, a zatim Vladimira Skračića i dr., izostao je sustavan pristup proučavanju geografskih imena pa su inicijativu preuzeli pojedini timovi koje ne okupljaju jezikoslovne ustanove. Najdinamičniji je onaj u Leksikografskom zavodu Miroslav Krleža, zahvaljujući sretnoj okolnosti što u njemu postoje osobe – jezikoslovci i geografi – okrjepljene vrhunskim kompetencijama i k tome motivirani učiniti odgovarajuće iskorake. Zapažena ostvarenja ima i Centar za jadransku onomastiku i etnolingvistiku Sveučilišta u Zadru koji je do sada objavio više monografija o toponimiji pojedinih hrvatskih otoka.

Geografi su sve do nedavno samo povremeno i parcijalno navraćali problematici geografskih imena (S. Ratković, M. Šenoa, A. Cvitanović, R. Pavić, R. Kalmeta, S. Gilić, P. Novosel-Žic, B. Fürst Bjelić, D. Magaš, M. Matas, L. Šakaja, a ponešto i autor ovih redaka). Ivana Crljenko je u više prigoda dala pregled tih istraživanja te ukazala na aktualno intenziviranje i diverzificiranje geografskih proučavanja toponima, a sama se posebno usmjerila na istraživanje egzonima i hodonima. Upravo je ona trenutačno osoba koja među geografima u pogledu istraživanja toponima zaslužuje poseban spomen i priznanje.

S obzirom na veliko značenje karata u nastavi geografije valja se dotaknuti i stanja u hrvatskoj kartografiji. U pogledu geografskih imena u službenoj kartografiji, koja je posljednjih desetljeća obilježena mnogim tehničkim unaprjeđenjima, vlada praznina i jezični nered. To je ponajprije posljedica historijata razvoja izrade topografskih i pomorskih karata jer tijekom topografskih i hidrografskih izmjera, a zatim obrade i vizualizacije prostornih podataka, nisu bili angažirani hrvatski jezikoslovci. K tome, prigodom izmjera toponimi su bili posve zanemareni. Kako drugačije tumačiti činjenicu da je na Topografskoj karti Republike Hrvatske u mjerilu 1:25.000 zapisan gotovo isti broj toponima kao na Hrvatskoj osnovnoj karti u mjerilu 1:5.000, na kojoj je 25 puta detaljniji prikaz istoga prostora! To zapravo znači da mnoštvo geografskih objekata prikazanih na HOK-u uopće nije imenovano! Kako se koristiti tom kartom?

Metode prikupljanja prostornih podataka se mijenjaju. Terestričke metode izmjere zamjenjuju različiti oblici daljinskih istraživanja pa je potrebno razviti učinkovit sustav sljublivanja prostornih podataka do kojih se došlo korištenjem senzora postavljenih u zrakoplovima i satelitima, bez fizičkog dodira s prostoro-

rom snimanja, s podacima do kojih nije moguće doći bez neposrednog terenskog rada, a taj uključuje sustavno registriranje toponima. Izazov je to veći što je Hrvatska obilježena dramatičnom depopulacijom, osobito u ruralnim područjima, pa rapidno iščezavaju izvorni govornici, tj. korisnici geografskih imena. Štoviše, gubitak je toponima još brži od gubitka stanovništva što je posljedica preobrazbe društveno-gospodarskog sustava u kojemu se smanjuje ili potpuno nestaje izravan doticaj s površinama pod šumama i nekadašnjim poljoprivrednim površinama, a točkasto, u urbanim prostorima, povećava se stanogradnja i izgradnja komunalne infrastrukture koja se taloži nad nekadašnjim (jezičnim) krajolicima. Neonski natpisi imena (vele)trgovina postaju nova toponimska osnovica, a drevni toponimi kojima su bile imenovane livade i pašnjaci, doline i padine nestaju iz svakidašnjeg govora. U Zadru ćemo se naći kod City Galerije, a ne na Polačišću, a u Zagrebu je mjesto susreta Avenue Mall, a ne Bračak. Slično je u svim drugim hrvatskim gradovima.

Na kartama u atlasima, na zidnim školskim kartama i u leksikografskim izdanjima primijenjeni su različiti standardi u pisanju stranih geografskih imena, što je ponajprije ovisilo o kartografskim i leksikografskim izvorima. Nije postojao jedinstveni sustav standardizacije pri pisanju stranih imena koja dolaze iz različitih jezika unutar istog pisma te iz jezika koja koriste nelatinična pisma (od najsirodnijih unutar alfabetske skupine do semitskih, hamitskih, kineskih, japanskih i dr. pisama). Problemi transliteracije i transkripcije još uvijek su izazovi s kojima se treba nositi u geografskim istraživanjima i u nastavi geografije. Dovoljan je jedan primjer: na najnovijem izdanju zidne školske karte svijeta učenik neće pronaći Hong Kong, niti u zagradama! Naravno, nitko taj grad nije slučajno izbrisao s kar-

te već je na karti ispisano ime Xianggang. U školskim atlasima na tom mjestu ispisano je ime Victoria, a u zgradama su ispisana imena Xianggang i Hong Kong. Tu ima više problema. Najprije, posve je primjereno imenovati taj grad Xianggang jer je to službena latinična transkripcija mandarinskog (kineskog) imena. Međutim, u jezicima širom svijeta uvriježeno je ime toga grada, kao i cijele nekadašnje britanske kolonije, Hong Kong. Zbog toga bi bilo primjereno iza mandarinskoga imena u zgradama ispisati ime Hong Kong. Victoria pak nije sinonim za Xianggang, odnosno Hong Kong već je to ime njegovoga središnjeg dijela, a nekada upravnoga sjedišta britanske kolonije Hong Kong.

Mnoge su greške i dvojbenja rješenja pri pisanju i, općenito, upotrebi geografskih imena koji se odnose na geografske objekte u Hrvatskoj. Ne treba, dakle, posezati za primjerima iz svijeta. Nesuglasja nastaju već oko pisanja domaćih geografskih imena (Vinišće – Vinišća, Bobovište – Bobovišća, Okrug – Okruk, Biograd na Moru – Biograd, Ploča – Drvenik Mali / Drvenik mali i dr.), a posebno je problematična promjena deklinacija brojnih toponima i, donedavno, za širu javnost nepoznata tvorba riječi iz geografskih imena. Npr. Kali su najveće naselje na otoku Ugljanu, a Sali su najveće naselje na Dugom otoku. U medijskom prostoru stalno se ponavljaju greške pa se kaže i piše u Kaliju i u Saliju, umjesto u Kalima i u Salima.

Uz jezgrovita pravopisna pravila kojima nije obuhvaćeno cijelo carstvo toponima koji se koriste u Hrvatskoj, laicima je teško naći prave odgovore na sva pitanja pa do mnogih pogrešaka dolazi zbog ispričivih zabluda. Važni su stoga prilozii inventarizaciji i standardizaciji koje je učinio Leksikografski zavod Miroslav Krleža. To je na prvom mjestu *Hrvatski mjesni rječnik* (2016.) u kojemu su dana imena svih

München ili Monaco?

Izvor: Photo by Daniel Seßler on Unsplash

hrvatskih naselja te izvedenice iz tih imena (ktetici – pridjevi i etnici – imena stanovnika) u obliku koji odgovara standardnom hrvatskom jeziku i u inačici koju koristi lokalno stanovništvo (npr. službeni toponimski lik Sveti Petar na Moru / ktetik: svetopetarski / etnici: Svetopetrin, Svetopetranka – udomaćeni toponimski lik Krmčina / ktetik: krčinski / etnici: Krčinjani, Krčinka).

Osobito važna je dvosveščana cjelina *Hrvatski egzonimi I* (Imena država i glavnih gradova i njihovih stanovnika; 2016.) i *Hrvatski egzonimi II* (Popis suvremenih i povijesnih egzonima; 2018.), vrhunsko leksikografsko ostvarenje. Njime zasigurno nisu riješeni svi jezični pro-

blemi u pisanju egzonima, ali u nastavi geografije (i znatno šire) to je dragocjeni priručnik.

Posve drugi problemi javljaju se pri prevodenju hrvatskih višesložnih toponima na strane jezike. Primjerice, u praksi ne postoji jedinstveni sustav pri korištenju hrvatskih toponima u tekstovima na engleskom i drugim stranim jezicima pa se, primjerice Plitvička jezera prevode kao Plitvička jezera Lakes, Plitvička Lakes i Plitvica Lakes, a Dugi otok se prevodi kao Dugi otok Island, Dugi Otok Island, Dugi Island i, naravno, Long Island. Mnoštvo je drugih primjera, a u ovoj prigodi dovoljno je navesti da su na Google Earthu u neposrednoj blizini ispisani hidronimi *Novigradsko More* za Novigradsko more i *Karinsko Sea* za Karinsko more. Opteretili smo svijet pustim našim morima.

Do pogrešaka dolazi i zbog toga što korpus geografskih spoznaja ne ažuriramo uvijek u istoj mjeri na svim razinama – od globalne do lokalne: To je i logično, ali nas ne opravdava. Teško je pratiti sve prostorne promjene koje se događaju u svijetu, a koje za posljedicu imaju i promjene geografskih imena. Primjerice, zna li prosječni građanin Hrvatske, koji je zadnji formalni susret s čudesnim svijetom geografije imao na nastavi geografije u srednjoj školi, koje je ime najvišeg vrha Sjeverne Amerike? Najviši vrh sjeverne Amerike nalazi se u Aljasci u SAD-u i visok je 6194 m. Ime tog vrha kod starosjedilačkog plemena Koyukuk koje naseljava okolni prostor je bilo Denali (*Deenaalee* = Onaj visoki). Godine 1896. u čast Williama McKinleya (američkog predsjednika koji je ubijen 1901.) taj su vrh kopači zlata imenovali oronimom Mount McKinley (i to u vrijeme predizborne kampanje, dakle i prije nego li je postao predsjednik). Godine 1975. Aljaska je predložila federalnoj vladi SAD-a da se vrati starosjedilačko ime najvišeg vrha u

toj državi, ali taj prijedlog nije prihvaćen zbog protivljenja savezne države Ohio iz koje je potjecao W. McKinley. Godine 2015. predsjednik Barack Obama je tijekom posjeta Aljaski javno objavio službeni povratak staroga imena Denali. Donio je poseban dar starosjediocima, nadamo se kao iskreni iskaz poštovanja, a ne kao pragmatični čin u duhu koji lako prepoznajemo širom svijeta.

Standardizacija geografskih imena

Da bi se u korištenju toponima u različitim sferama života (školstvo, leksikografija, mediji, gospodarstvo, politika, i dr.) izbjegle zabune i njima generirane pogrešne odluke, geografska imena je poželjno zapisati na jeziku i pismu izvornih govornika te, ako se ti oblici razlikuju od jezika i pisma primaoca/korisnika, standardizirati prema jasno utvrđenim kriterijima. Naravno, geografska imena nije potrebno uniformirati po jedinstvenomu normativnom ključu. To zapravo i nije moguće.

U hrvatskom pravopisu postoji nekoliko pravila u pisanju stranih geografskih imena:

- imena država pišu se uvriježenim hrvatskim geografskim imenima (npr. Njemačka, a ne Deutschland; Rusija, a ne Россия itd.)
- imena gradova pišu se izvorno ako se izvorno bilježe na latinici (npr. Marseille, Bordeaux), transliterirano ako se izvorno bilježe na nekom od alfabetskih pisama (npr. Smederevo, Skopje) i transkribirano ako se izvorno bilježe na nekom od pisama koja nisu alfabetska (npr. Riad, Changzhou)
- iznimno se mogu koristiti hrvatske inačice geografskih imena ako su one uvriježene u hrvatskom jeziku zbog povijesnih, kulturnih i gospodarskih veza (npr. Bečko Novo Mjesto, Rim, Kalifornija i dr.).

Pisanje geografskih imena je globalni predmet rasprava i dogovora. Jezična šarolikost u toponimiji rezultat je kompleksnoga jezičnog mozaika svjetskog stanovništva, ali i upliva nekadašnjih kolonijalnih sila koje su bile u poziciji nametnuti svoja jezična rješenja za imena kojima su imenovani geografski objekti u kolonijama. Proces osamostaljenja bivših kolonija pratila je izmjena jezičnih praksi, tj. uvođenje domaćih jezika u službenu upotrebu – bilo kao jedinih službenih jezika, bilo kao onih jezika koji su dobili službeni status uz neki od europskih jezika. Dekolonizacija geografskih imena nije dovršena, a dobar je primjer promjena imena indijskih gradova koja je započela 1947. i još traje (npr. promjena imena Bombay u Mumabai, Madras u Chennai, Benares u Varanasi i dr.). Promjenama nisu obuhvaćena samo imena koja su posljedica britanske (a dijelom portugalske i francuske) kolonizacije Indije, već je ona zahvatila i imena koja su vezana uz muslimansku manjinu koja u novom političkom diskursu Indije više nisu poželjna (npr. promjena imena Allahabad u Prayagraj).

Geografska imena mogu biti neposredni povod nesuglasjima u međunarodnim odnosima. Dobar je primjer Makedonije kojoj je Grčka godinama blokirala pristup euroatlantskim integracijama dok nije pronađeno kompromisno rješenje, uz negodovanja s obje strane granice. Dok je Grčka osporavala uporabu imena povezanog uz antičku grčku regiju, a zatim i kraljevinu koja je pod Filipom II. i njegovim sinom Aleksandrom potakla ujedinjenje grčkih političkih entiteta i započela proces helenizacije kojim je prožeto cijelo istočno Sredozemlje, Makedonija je ironično odgovorila postavljanjem monumentalnih kipova tih vladara s obje strane Vardara u svojoj prijestolnici. Dogovor je ipak postignut: država se na međunarodnoj pozornici predstavlja

Hrvatski egzonomi II. – Popis suvremenih i povijesnih egzonomima

pod imenom Sjeverna Makedonija (s obzirom da u Grčkoj postoje regije Zapadna, Središnja i Istočna Makedonija). Kipovi u Skopju nisu uklonjeni.

Ujedinjeni narodi nastoje pridonijeti međunarodnoj suradnji na brojnim poljima ljudske djelatnosti pa tako i u pogledu geografskih imena koja su temelj jezične komunikacije. Razmjeri su te komunikacije doista sveobuhvatni: od međunarodnih odnosa u političkim i gospodarskim sferama do svakidašnje orijentacije i navigacije koju nam omogućuju sustavi kojima su opremljeni automobili, brodovi i druga prijevozna sredstva te različite aplikacije na mobilnim telefonima i u računalima.

Skupina eksperata za geografska imena pri Ekonomskom i socijalnom vijeću UN-a (UNGE-GN) s pojedinim regionalnim odjelima (Hrvatska je „pokrivena“ Odjelom za istočnu, srednju i jugoistočnu Europu) redovito organizira znanstvene i stručne sastanke i skupove te propisuje odgovarajuća načela kojih se treba držati prilikom pisanja stranih geografskih imena. Jedna od obveza svake članice UN-a je ustroj državnog povjerenstva za geografska imena. Hrvatska ga je, nakon višekratnih neuspjelih pokušaja, ustanovila tek 2019., gotovo tri puna desetljeća nakon stjecanja neovisnosti. Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena ustrojeno je na temelju novoga *Zakona o državnoj izmjeri i katastru nekretnina* (sedmi dio: Registar geografskih imena), a ne na temelju nekog akta koji bi propisao standardizaciju hrvatskoga književnog jezika kao ustavne kategorije. Iako je temelj pomalo neobičan, nije nelogičan jer je formacijski Državna geodetska uprava obvezna voditi registar geografskih imena. Za geografe je ohrabrujuća jako dobra zastupljenost u tom povjerenstvu, ali je šteta da u njemu nema više jezikoslovaca i da ga ne vodi jezikoslovac jer je standardizacija ponajprije jezično, a ne tehničko pitanje. U medijima su već upućene neke kritičke bodlje u smislu relevantnosti novoustrojenog tijela u situaciji kada Hrvatska nema Vijeće za normu hrvatskoga standardnog jezika, a istodobno ima nekoliko inačica hrvatskog pravopisa. Međutim, trebali bismo biti zahvalni kolegama geodetima što su, brinući se za tehnička motrišta uspostave sadržajno usustavljene i za najširi krug korisnika primjerene baze geografskih imena, učinili iskorak na koji se jezikoslovci nisu usudili.

Potrebno je ukazati na mogući loš rezultat „kodifikacije“ geografskih imena u slučaju inzistiranja na uporabi standardiziranoga topnimskog lika dok istodobno lokalno stanovništvo zadržava drugi (možda ne nužno i stariji)

toponimski lik. Primjerice, sjeverozapadno od Trogira na topografskim kartama ispisana su imena dvaju otoka: Drvenika velog i Drvenika malog, a na njima su istoimena naselja Drvenik Veli i Drvenik Mali. Međutim, otočani koji žive na tim otocima ne koriste ta imena, što ima najmanje jednu praktičnu prednost: neće pogriješiti kada pišu ime otoka i ime naselja u slučaju da ne poznaju pravopisnu razliku u pisanju imena naselja i imena drugih geografskih objekata. Otok Drvenik mali otočani imenuju nesnimom Ploča, a otok Drvenik veli nesnimom Drvenik. Slično tome, grad Biograd na Moru lokalno stanovništvo imenuje ojkonom Biograd. Zašto jezikoslovci i zakonodavci jednostavno ne prihvate ta lokalna jezična rješenja? Jer nisu u skladu sa standardom ili zbog inercije? U slučaju Biograda (na Moru) u Hrvatskoj ne postoji opasnost zamjene s nekim drugim Biogradom, niti s onim u susjednoj Srbiji (za koji se, uostalom, uvriježeno koristi ojkonom Beograd), a još manje s onim u susjednoj Mađarskoj (Mađžarskoj) u kojem su se krunom sv. Stjepana krunili ugarsko-hrvatski / mađarsko-hrvatski kraljevi i za koji su Hrvati koristili egzonim Stolni Biograd, a Srbi egzonim Stoni Beograd (mađ. Székesfehérvár).

U okviru redovitih aktivnosti Povjerenstva za standardizaciju geografskih imena predviđeno je aktivno sudjelovanje u pripremama novoga Zakona o naseljima. Bit će dobro ako se ta prigoda iskoristi za postavljanje kriterija koji bi se trebali odnositi i na druge cjeline iz registra prostornih jedinica kako bi se spriječile bedastoće poput onih kada su kreirana imena hrvatskih županija. Maštoviti imenotvorci nisu pitali geografe kada su županiju sa sjedištem u Splitu nazvali Splitsko-dalmatinskom, onu sa sjedištem u Požegi Požeško-slavonskom, ili pak onu sa sjedištem u Virovitici Virovitičko-podravskom jer su imena regija prostorno komprimirali, a sebe znanstveno kompromitirali.

Svakako, možemo se nadati da će Povjerenstvo za standardizaciju geografskih imena u Hrvatskoj profunkcionirati, povezati se s vodećim nacionalnim ustanovama iz jezikoslovnoga područja i tako pridonijeti inventarizaciji i normiranju izuzetno važnoga dijela jezičnog

korpusa. Od toga će, svakako, veliku korist imati i nastavnici geografije na svim razinama obrazovanja kao oni koji će po(d)učavati nove naraštaje utkajući u njihove geografske kompetencije poznavanje i primjereno korištenje geografskih imena.

Zaključak

Geografska imena važan su predmet geografskih istraživanja, a istodobno i važna tema u nastavi geografije. Podrazumijevamo ih kao dio svakidašnjice i vezujemo ih neposredno uz imenovane geografske objekte, rjeđe iz njih iščitavajući prošlost ili simboliku kojom su nerijetko snažno prožeti. Potrebno je ukazati na činjenicu da se hrvatski građani upravo na nastavi geografije sustavno susreću s više tisuća toponima što čini važan dio korpusa geografskih znanja. Otud proizlazi odgovornost geografa da, u suradnji s jezikoslovcima, geodetima, povjesničarima i drugim znanstvenicima, učine iskorake koji će pridonijeti rješavanju mnogih praktičnih problema: od onih pravopisnih do onih politički uvjetovanih ili pak uzrokovanih društveno-gospodarskim procesima koji pridonose preobrazbi (jezičnih) krajolika.

Poznavanje toponima dio je geografske pismenosti. Problemski usmjerena nastava omogućuje okvir unutar kojega je moguće osmisliti istraživanje lokalne toponimije i iščitavanje povijesnih događaja i procesa u pojavama višeimennosti ili pak dijakronijskih mijena geografskih imena. Geografska imena ukazuju na oblike vrednovanja prostora i na dodire među različitim jezičnim zajednicama koji su ponekad rezultirali prožimanjem, a ponekad konfliktima. Stoga ih je moguće, štoviše poželjno, obuhvatiti u različitim geografskim analizama.

Preporučena literatura

- BAŠIĆ-KOŠIĆ, N. ur. 2016: *Hrvatski mjesni rječnik*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- ČRLJENKO, I., 2007: Gradska toponimija kao pokazatelj u suvremenim geografskim istraživanjima, u: *Zbornik radova 4. hrvatskog geografskog kongresa* (ur. Bajs, Lj. i dr.), Hrvatsko geografsko društvo, Zagreb, 57–72.
- ČRLJENKO, I., 2008: O pisanju geografskih imena: Neke nedoumice u hrvatskim leksikografskim i kartografskim djelima, *Studia lexicographica* 2 (1-2), 77–104.
- ČRLJENKO, I. ur. 2016: *Hrvatski egzonomi I: Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- ČRLJENKO, I., 2017: Metoda klasifikacije u istraživanjima egzonomima / Classification method in exonyms studies, *Hrvatski geografski glasnik* 79 (19), 81–106.
- ČRLJENKO, I. ur. 2018: *Hrvatski egzonomi II: Popis suvremenih i povijesnih egzonomima*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb.
- ČRLJENKO, I., 2019: Open Questions on Writing and the Use of Croatian Exonyms on Maps / Otvorena pitanja o pisanju i uporabi hrvatskih egzonomima na kartama, *Kartografija i geoinformacije* 18 (31), 26–59.
- ČRLJENKO, I., KLEMENČIĆ, M., 2011: Geografska imena u leksikografskim izdanjima, u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvog nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRACIĆ, V., Faričić, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 105–110.

- CVITANOVIĆ, A., 1971: Izbor međunarodnih zemljopisnih naziva (međunarodna toponomastika), *Geografski horizont* 17 (1–2), 64–70; *ibid.* (1972) 18 (1–2), 74–80; *ibid.* (1972) 18 (3–4), 66–79; *ibid.* (1973) 19 (1–2), 73–82.
- CVITANOVIĆ, A., 1973–74: Pisanje naziva na zemljopisnim kartama, *Pogledi i iskustva u odgoju i obrazovanju* 6, 15–19.
- CVITANOVIĆ, A., 1974: Pisanje i čitanje geografskih naziva, u: *Veliki atlas svijeta* (ur. CVITANOVIĆ, A.), Prosveta i Mladinska knjiga, Beograd i Ljubljana, 393–399.
- ČILAŠ ŠIMPRAGA, A., CRLJENKO, I., 2017: Prilog standardizaciji imena stranih zemljopisnih objekata u hrvatskome jeziku, *Rasprave* 43 (1), 31–53.
- FARIČIĆ, J., 2003: Je li Hrvatskoj potrebno povjerenstvo za geografska imena? <http://www.geografija.hr/hrvatska/je-li-hrvatskoj-potrebno-povjerenstvo-za-geografska-imena/> (30. 4. 2019.)
- FARIČIĆ, J., 2007: Geographical Names on 16th and 17th Century Maps of Croatia / Geografska imena na kartama Hrvatske 16. i 17. stoljeća, *Kartografija i geoinformacije* poseban broj, 148–179.
- FARIČIĆ, J., 2009: La toponimia storica nelle antiche carte geografiche della facciata orientale dell'Adriatico, u: *La toponomastica in Istria, Fiume e Dalmazia. Volume II, Parte 1: Aspetti cartografici e comparazione geostorica* (ur. LAGO, L., SELVA, O., UMEK, D.), Istituto Geografico Militare Firenze, 217–245.
- FARIČIĆ, J., 2011: Neki geografski aspekti proučavanja toponima, u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRACIĆ, V., FARIČIĆ, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 51–66.
- FARIČIĆ, J., MAGAŠ, D., MIROŠEVIĆ, L., 2012: Geographical Names on Mercator's Maps of Croatia, *The Cartographical Journal* 49 (2), 125–134.
- FARIČIĆ, J., 2013: Geografska imena Kornata na starim kartama, u: *Toponimija Kornatskog otočja* (ur. SKRACIĆ, V.), Biblioteka Onomastica Adriatica, Centar za onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar, 341–437.
- FARIČIĆ, J., 2016: Geografska imena na starim kartografskim prikazima šibenskih otoka, u: *Toponimija šibenskog otočja* (ur. SKRACIĆ, V.), Biblioteka Onomastica Adriatica, Centar za onomastička istraživanja, Sveučilište u Zadru, Zadar, 247–308.
- FÜRST-BJELIS, B., 2011: Slike i mijene regionalnoga identiteta: geografska imena na kartama ranoga novog vijeka (odabrani primjeri), u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRACIĆ, V., FARIČIĆ, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 67–72.
- GILIĆ, S., 1984: Prilog velebitskoj toponimičkoj građi, *Senjski zbornik* 10–11, 117–122.
- GILIĆ, S., 2004: Riječka hodonimija, *Sveti Vid* 9, 149–167.
- HEČIMOVIĆ, Ž., ŠTEFAN, Z., JAKIR, Ž., 2011: Standardizacija geografskih imena, u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRACIĆ, V., FARIČIĆ, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 33–37.
- KALMETA, R., 2008: *Zemljopisne rasprave*, Ekološki glasnik d.o.o., Donja Lomnica.
- KALMETA, R., 2009: *Zemljopisne i druge rasprave*, Ekološki glasnik d.o.o., Donja Lomnica.
- MAGAŠ, D., 2011: Postojeća geografska imena u odnosu na imena na kartama i planovima, u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRACIĆ, V., FARIČIĆ, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 73–82.
- MATAS, M., 2001: Toponimija dijela Splitske zagore, *Hrvatski geografski glasnik* 63, 121–143.
- MIROŠEVIĆ, L., 2011: Street and Square Names as Reflections of Cultural and Historical Heritage / Imena ulica i trgova kao odraz zajedničkoga kulturno-povijesnog naslijeđa, *Kartografija i geoinformacije* 10 (16), 56–71.
- MIROŠEVIĆ, L., BORZIĆ, M., 2014: Ulična nomenklatura grada Splita kao odraz političkih i kulturnih promjena, *Etnološka tribina* 37 (44), 187–201.
- MIROŠEVIĆ, L., FARIČIĆ, J., 2015: Reflections of Political-Geographic Shifts in the Use of the Geographic Name 'Dalmatia' on Maps in the Early Modern Period, *Annales – Series historia et sociologia* 25 (4), 845–860.
- NOVOSEL-ŽIĆ, P., 1977: Toponimi naselja otoka Krka, *Geografski horizont* 23 (3–4), 27–29.
- PAVIĆ, R., 1980a: Geografski aspekt toponimije, u: *Spomen-zbornik proslave 30. obljetnice Geografskog društva Hrvatske* (ur. SIĆ, M.), Geografsko društvo Hrvatske, Zagreb, 121–134.
- PAVIĆ, R., 1980b: Makrotoponimi Bliskog i Srednjeg istoka, *Geografski horizont* 26 (1–4), 59–63.

- RATKOVIĆ, S., 1929: Kako da pišemo geografska imena?, *Hrvatski geografski glasnik* 1, 34–38.
- SKRAČIĆ, V., 2011: *Toponomastička početnica. Osnovni pojmovi i metoda terenskih istraživanja*, Sveučilište u Zadru, Zadar.
- ŠTANIĆ, J., ŠAKAJA, L., SLAVUJ, L., 2009: Preimenovanja zagrebačkih ulica i trgova, *Migracijske i etničke teme* 25 (1–2), 89–124.
- ŠAKAJA, L., 2003: Imaginativna geografija u hrvatskim ergonimima, *Hrvatski geografski glasnik* 65 (1), 25–46.
- ŠAKAJA, L., CRLJENKO, I., 2017: Periferni gradski tekst: Ulično nazivlje i spomenici zagrebačke Dubrave u semiotičkoj perspektivi, *Etnološka tribina* 47 (40), 236–259.
- ŠENOVA, M., 1949–50: Prilog poznavanju starih naziva naših otoka, *Geografski glasnik* 11–12, 75–82.
- ŠIMUNOVIĆ, P., 2005: *Toponimija hrvatskoga jadranskog prostora*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- ŠIMUNOVIĆ, P., 2009: *Uvod u hrvatsko imenoslovlje*, Golden Marketing – Tehnička knjiga, Zagreb.
- ŠTEFAN, Z., JAKIR, Ž., HEČIMOVIĆ, Ž., 2011: Registar geografskih imena zasnovan na topografskoj karti mjerila 1:300 000, u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRAČIĆ, V., FARIČIĆ, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 45–50.
- VUK, R., CURIĆ, Z., 2011: Geografska imena u nastavi geografije u osnovnim i srednjim školama, u: *Geografska imena – Zbornik radova s Prvoga nacionalnog znanstvenog savjetovanja o geografskim imenima* (ur. SKRAČIĆ, V., FARIČIĆ, J.), Sveučilište u Zadru i Hrvatsko geografsko društvo, Zadar, 93–103.

PRIMLJENO: 3.2.2020.

PRIHVACENO: 24.11.2020.

Prof. dr. sc. JOSIP FARIČIĆ
Sveučilište u Zadru, Odjel za geografiju, Dr. Franje Tuđmana 24 i, 23000 Zadar, Hrvatska, e-mail: jfariacic@unizd.hr